

Výchovný štýl v rodine ako spôsob rozvoja prosociálnosti u detí

Tomáš Jablonský, Doc. PaedDr. PhD.

Absolvent Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Trnawskiego w Trnawie. W 2002 r. uzyskał na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie stopień akademicki PaedDr. W 2005 r. na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie uzyskał stopień doktora z pedagogiki zaś w 2007 roku habilitację z nauk pedagogicznych. Od 1999 r. pedagog akademicki na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Trnawskiego, od 2007 r. Nauczyciel akademicki Wydziału Pedagogicznego Katolickiego Uniwersytetu w Ružomberoku. Prowadzi badania z pedagogiki w zakresie metodyki, teorii wychowania etycznego, technologii kooperacyjnego nauczania. Jest autorem wielu zagranicznych i krajowych monografii, licznych artykułów naukowych i specjalistycznych.

„Skuteczna etyka zaczyna się tam, gdzie kończą się słowa“

Albert Schweitzer

ÚVOD

V súčasnosti sa veľa hovorí o globálnych problémoch, ktoré ohrozujú cloveka najmä v jeho fyzickej existencii. Nemenej závažné sú etické a výchovné problémy, ktoré ohrozujú cloveka v jeho duchovnej existencii. Existujú rozmanité kultúry, teda aj rôzne predstavy o správnom živote. Je prirodzené, že každý sa snaží presadiť svoje presvedčenie. Silnejú však aj hlasy, ktoré zdôrazňujú všeobecne prijateľné princípy. Ukazuje sa totiž, že hľadanie toho, čo ľuďi spája, je pre budúci život ľuďstva dôležité, ako zdôrazňovanie toho, čo ich rozdeľuje.

Takouto základnou hodnotou a východiskom sa ukázala výchova, ktorá podporuje altruizmus a humánne správanie cloveka a pomáha budovať harmonické vzťahy v rodine, na pracovisku, medzi spoločenskými skupinami, medzi národmi. Proti rozšírenému ideálu, ktorého vzorom je úspešný egoista, stavia ideál

šťastia, ktorého podmienkou je starať sa nielen o seba, ale aj o druhých.

K tomu slúži cieľ, metódy, obsahová náplň a štýl výchovy, ktoré sú zvolené tak, aby podporovali rozvíjanie prosociálneho správania. Cieľom takejto výchovy je teda nielen osvojenie si určitého vonkajšieho správania, ale viesť deti k tomu, aby sa správali prosociálne z vnútornej potreby. Takáto prosociálna osobnosť podľa Olivara (1992):

- prejavuje súcit s ľuďmi, ktorí majú ťažkosti, teší ho obdarovať niekoho alebo rozdeliť sa s niekým,
- namáha sa v prospech iných ľudí,
- úspechy iných ľudí prijíma bez závidy,
- má pochopenie pre starosti a nevýhody svojich známych,
- prežíva s inými ľuďmi ich starosti a radosti.

Prosociálny je teda clovek, ktorý sa k ostatným ľuďom správa ako k potenciálnym priateľom, čiže zachováva tzv.

„zlaté pravidlo mravnosti“: „*Co chceš, aby robili tebe, rob aj ty druhým, co nechceš, aby robili tebe, nerob ani ty druhým.*“

Zlaté pravidlo ako základné morálne pravidlo vyjadruje všel'udskú vzájomnosť, morálnu rovnosť a zároveň kladie určitý morálny nárok na cloveka ako osobnosť. Morálka od nás žiada inšpirovať sa ideálom, dobrom. Ak sa clovek chce rozhodnúť morálne, nemôže si vybavovať úcty, t.j. odplácať negatívne skutky rovnakými činmi. Len tak môže urobiť svoj život lepším, ľudskejším. Vyžaduje si to dobrotu, láskavosť, schopnosť pomáhať, ale aj odpúšťať, ci usilovať sa o nápravu.

V novom tisícrocí zaznamenávame silnejšie staré trendy, ktoré nie sú platné len pre jednu krajinu, ale pre celú planétu. Najvýraznejšie z nich môžeme zhrnúť takto:

- od uzatvorenosti sa osobnosti do seba k otvorenosti, úprimnosti a komunikačtivnosti,
- od získavania, doplnania k rozširovaniu, spolupráci a produktivite,
- od podávania výkonov k prežívaniu, vzt'ahom, citom,
- od prinútenia k produktivite, k slobodnej produkcii,
- od vonkajšej motivácie k vnútornej motivácii,
- od autoritárstva k demokracii,
- od rigidity k pohybu a zmene, od stálosti, dogmatizmu a schematizmu k dynamike, flexibilitě a variabilite,
- od tvrdej cieľovosti, funkčnosti k hre, dobrodružstvu, prežívaniu a hľadaniu,
- od diktátu k dialógu,
- od subjektovo-objektových medzil'udských vzt'ahov k subjektovo-subjektovým vzt'ahom,

– od súť'aženia ku kooperácii, od socializácie k personalizácii,

– od vonkajšej regulácie osobnosti k vnútornej regulácii osobnosťou... (Zelina, 2004)

Z uvedeného vyplýva, že duševný a kultúrny rozvoj jednotlivého cloveka sa môže udiat iba v solidárnej kooperácii s ostatnými. Pritom rôzni odborníci zdôrazňujú, že humanistická výchova je najsilnejším preventívnym cinitel'om proti ľudskému a spoločenskému zlyhaniu.

VÝCHOVNÝ ŠTÝL V RODINOM PROSTREDÍ

Už mnoho rokov sa výskumníci celého sveta snažia nájsť odpoveď na otázku, aké faktory určujú rozvoj charakteru. Z tohto dôvodu vznikli dobre premyslené výchovné projekty. Projekt CD (Character Development) a projekt CDP (Child development program). Tieto dva projekty sa zaoberali tým, čo všetko musí splniť clovek, aby sa stal prosociálnym.

Na projekt CDP naväzuje prof. R. R. Oliver z Nezávislej univerzity v Barcelone, ktorý zaciatkom 80-tich rokov vyvinul projekt výchovy k prosociálnosti. Vychádzal z výsledkov mnohých výskumov, že rozhodujúcim faktorom pozitívneho vývinu charakteru je prosociálnosť (z latinciny „*socius*“ – *spolocník, priateľ*'). Staub (1979) charakterizuje prosociálne správanie ako také, ktoré osoží iným ľud'om. K tomu, aby sa jednotlivec správval sociálne pozitívne je potrebné, aby chápal potreby, túžby alebo ciele iného a konal tak, aby ich splnil. Z tohto vyplýva, že ak si dieťa osvojí prosociálne postoje a správanie, s veľkou pravdepodobnosťou vyrastie v charakterného cloveka.

Pre výskum vyplynuli dve otázky:

– Aké cinitele správania dospelých (rodicov, vychovávateľ'ov) podmienujú a podporujú rozvoj prosociálneho správania u detí?

– Aké faktory týkajúce sa ostatných postojov a správania detí, podmienujú ich prosociálne správanie?

Štatistické vyhodnotenie údajov umožnilo vytvoriť teoretický model, ktorý zahrna 15 faktorov. Desat' sa týka detí (premenné, ktoré ovplyvňujú správanie dieťaťa) a päť sa týka správania rodičov, vychovávateľ'ov – ich prístupu k deťom.

Faktory teoretického modelu *Výchovy k prosociálnosti* podľa R. R. Olivara:

Dávajú odpoveď na otázku, aké spôsobilosti a vlastnosti treba rozvíjať u dieťaťa v záujme rozvoja prosociálnosti:

- Dôstojnosť ľudskej osoby, úcta k sebe.
- Postoje a spôsobilosti medzil'udských vzťahov.
- **Positívne hodnotenie správania druhých.**
- Kreativita a iniciatíva.
- Komunikácia. Vyjadrenie vlastných citov.
- Interpersonálna a sociálna empatia.
- **Asertivita. Riešenie agresivity a kompetície.** Sebaovládanie. Konflikty s druhými.
- Reálne a zobrazené prosociálne modely.
- **Prosociálne správanie (pomoc, darovanie, delenie sa, spolupráca, priateľstvo, zodpovednosť a starosť o druhých).**
- **Spolocenská a komplexná prosociálnosť** (solidarita, sociálne problémy, sociálna kritika, občianska neposlušnosť, násilie).

Dávajú odpoveď na otázku, ako sa majú správať rodičia a vychovávatelia, ak chcú vplyvať na rozvoj prosociálneho správania u detí:

– Prijatie žiaka takého aký je; vyjadrenie sympatie.

- Atribúcia (prisudzovanie) prosociálnosti.
- Induktívna disciplína.
- Nabádanie k prosociálnosti.
- Podporovanie prosociálnosti.

Výchovný štýl, ktorý definujeme ako „presadzovanie invariantných spôsobov pôsobenia vychovávateľa na vychovávaného; je výsledkom, ktorý je urcovaný skôr osobnosťou, než situáciou. Invariantnosť znamená, že vychovávateľ sa pomerne stabilne správa k deťom určitým spôsobom, a to dost' nezávisle od detí, od situácie, od úloh, ktoré sa majú naplniť.“ (Zelina, 1996, s. 58).

Existuje rozmanité množstvo štýlov (napr. štýl direktívny vs. nedirektívny, štýl zameraný na osoby alebo úlohy a pod.). Z teórie štýlov riadenia sa uvádza, že direktívnejší prístup má pozitívne stránky v tom, že za kratší čas sa dosahujú lepšie výkony, ale negatíva, že klesá kvalita výkonu a vzťah detí k tomu, čo robia. Vyššia citovosť (empatia, akceptácia detí a pod.) spojená s nedirektivitou (väčšia miera slobody pri výbere, organizácii, hodnotení činnosti a pod.) a náročnosťou (individuálne diferencovaná, ktorá pomáha rozvíjať osobnosť do pásma najbližšieho rozvoja) zabezpečuje naplnenie aj cieľov výchovy a zároveň naplňajú požiadavky humanistickej výchovy.

V tomto príspevku sa detailnejšie zameriame práve na oblasť výchovného štýlu v rodine, ktorého empirické zistenia potvrdzujú jeho kvality. Výchovný štýl obsahuje špecifické požiadavky, ktorých dodržiavanie nám pomáha pri výchove k prosociálnosti a rozvoju tvorivosti a vytvára v rodine, no nielen v rodine, ale aj v širšom sociálnom priestore pozitívnu, humánnu atmosféru:

– *Vytvorme výchovné spoločenstvo.* Táto zásada je založená na princípoch spo-

- lupráce všetkých rodinných príslušníkov. Znamená to, že deti pomáhajú vytvoriť spoločenstvo schopné efektívne spolupracovať, vzájomne si pomáhať a zodpovedne sa rozhodovať. Pritom každý člen spoločenstva má v nom dostatočný priestor pre svoju autonómiu.
- *Prijmime diet'a také, aké je a prejavujme voci nemu priateľ'ské city.* Prijat' diet'a také aké je, je základným predpokladom k tomu, aby sme mohli začat' s ním skutočne pracovať, napomáhať rozvoju jeho osobnosti a tým mu pomáhať objavovať jeho hodnotu. Znamená to, nepodmienovať svoj vzťah k nemu splnením určitých požiadaviek. Je to základná podmienka kvalitnej výchovnej atmosféry.
 - *Pripisujme det'om pozitívne vlastnosti, najmä prosociálnosť.* Každý nemôže byť múdry, ale každý môže byť dobrý. V cloveku existuje tendencia prijat' názor, ktorý majú o nom iní, najmä tí, ktorí sú pre neho autoritou. V našej psychike existuje tendencia ku konzistencii, čo je snaha uviest' do súladu naše správanie s názormi o nás. Z toho vyplýva, že det'om treba pripisovať vlastnosti, ktoré chceme v nich rozvíjať. Táto zásada je dôležitým výchovným nástrojom najmä pri výchove zanedbaných a problémových detí.
 - *Formulujme jasné a splniteľné pravidlá hry.* Podstatou tejto zásady je naučiť diet'a dobrovoľne prijímať pravidlá dané spoločnosťou, ale aj sebou samým. Je to základný predpoklad zmysluplného a zodpovedného života. Prakticky to znamená, že v rodinnom spoločenstve si deti vnútorne osvojujú zásadné pravidlá interpersonálnych vzťahov.
 - *Na negatívne javy reagujeme pokojným poukázaním na ich dôsledky (indukcia).* Podstatou tejto zásady je, aby sme neodsudzovali diet'a, ale vysvetlili následky negatívneho správania, a tým usmernili pozornosť diet'at'a na ublíženie spôsobené druhému diet'at'iu. V takomto prípade intervencia rodica podporuje empatiu a prosociálnosť. Táto stratégia reagovania na negatívne javy pri strednej intenzite posilňovania, kombinovaná s prijatím a uznaním diet'at'a, je výchovne priaznivá. Je však náročná na trpezlivosť rodica.
 - *Nabádanie je osvedčeným prostriedkom výchovy.* Pod nabádaním vidíme jasné usmernenie detí, ako sa majú správať, čo majú robiť. Optimálne, čo do účinnosti, je nabádanie strednej intenzity, podporené primeranou argumentáciou. Kvalitný výsledok predpokladá jasné a zrozumiteľné nabádanie k pozitívnemu správaniu.
 - *Odmeny a tresty používať opatrne.* Odmeny a tresty patria k castým výchovným prostriedkom, a preto je dôležité si uvedomiť ich dosah. Dotýkajú sa centrálnych aspektov osobnosti, ako sú sebaobraz a sebaocenenie. Uvádžajú do pohybu zložité psychické procesy, preto aj ich účinnosť môže byť niekedy opacná. Použitie trestu akéhokolvek druhu môže podľa Fontanu (1997) narušiť vzťah diet'at'a k učiteľovi. Odmena nesporne pôsobí ako prostriedok posilňovania pozitívneho správania. No ak sa stáva príliš castou a je nesprávne formulovaná, stráca na hodnote. V praxi to znamená, že odmena má nasledovať až po žiadanom správaní a jej forma a intenzita má byť primeraná veku diet'at'a i odmenovanému správaniu.

- *Zapojme do výchovného procesu aj školu.* Základom účinného výchovného pôsobenia je kooperácia t'ážiskových prostredí, v ktorých detí vyrastajú. V našom chápaní je to rodina a škola. Vyžaduje to vzájomnú informovanosť, komunikáciu a zosúladenie cieľových hodnôt. Spolupráca medzi učiteľom (vychovávateľom) a rodičmi môže mať pozitívny efekt nielen na deti, ale aj na osobnostný rast učiteľa, rodičov a predovšetkým na vzájomné vzťahy v rodine.
- *Bud' me nositeľmi radosti.* Radosť a veselosť patria k prirodzeným ľudským reakciám na vnímanie a prežívanie okolitého sveta. Rodič podľa tejto zásady sám vytvára radostnú atmosféru svojím prístupom a nenúteným humorom. Chápe, že radosť súvisí s pozitívnym nastavením cloveka, čo je optimálne výchovné východisko.

ZÁVER

Prijatie týchto zásad na kognitívnej úrovni je pomerne jednoduché. Humanisticky orientovaný clovek s nimi súhlasí. Rešpektovať ich v reálnom vzťahu k dieťaťu je však náročnejšie. Vyžaduje si to istú zmenu postoja a správania rodičov.

EDUCATIONAL STYLE IN THE FAMILY AS A WAY OF ENHANCING PROSOCIAL BEHAVIOR OF CHILDREN

In this article we focused on the area of educational style in the family, which empirical find to confirm their quality. Educational style includes specific requirements, observance of which help us with education to prosocial and development of creativity in the family, but also in the wider social area too.

STYL WYCHOWANIA W RODZINIE JAKO SPOSÓB ROZWOJU PROSPOŁECZNEGO DZIECI

W danym artykule zajmujemy się w sposób szczególny obszarem stylu wychowawczego w rodzinie, którego pozytywne strony potwierdzają ustalenia empiryczne. Styl wychowawczy obejmuje specyficzne wymogi, których dotrzymanie pomaga nam przy wychowaniu do prosojalności i rozwoju twórczości. Wytwarza w rodzinie, ale także w szerszej przestrzeni społecznej, pozytywną i ludzką atmosferę.

LITERATURA:

Fontana D. *Psychologie ve školní praxi.* Praha 1997.

Jablonský T. Co-operative group work. In: *Aktualne wyzwania dla nauk społecznych.* Ružomberok-Kijów-Sandomierz. Sandomierz 2006, s.450-455.

Jablonský T. *Kooperatívne učenje vo výchove.* – 1. vyd. – Levoca 2006.

Jablonský T. Creation of a Positive Interpersonal Relationship by Means of Co-operative Learning. In: *Die Qualität von Lehre und Unterricht vor neuen Herausforderungen.* Schneider Verlag Hohengehren, Baltmannsweiler 2007, s. 148-152.

Jablonský T. *Cooperative Learning in School Education – terminological, methodological, historical, contentual and empirical dimensions.* Kraków 2006.

Olivar R. R. *Etická výchova.* Bratislava 1992.

Staub E. *Positive social behavior and morality: Socialization and development (vol.2).* New York 1979.

Zelina M. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa (2.vyd.).* Bratislava 1996.

Zelina M. *Teórie výchovy alebo hľadanie dobra.* Bratislava: SPN, 2004.